

CUMHURİYET KÜLTÜR VE EĞİTİM POLİTİKALARINDA DIŞ TÜRKLERİN ETKİSİ

İletişim çağının tek merkezci boğuntusu her birimizin gözlem, algılama ve yargılama yeteneklerimizi neredeyse tutsak almış durumda... Yaşamsal birçok öge, kavramların dar ve birbirine koşturulan söylem biçimleri arasına sıkıştırılıp genel düşünce kalıpları halinde uslam alanlarımıza neredeyse aşılıyor... Genç kuşaklar, sorgulama alışkanlığı edinmeksizin yetişiyor, gözümüzün önünde akıp giden tarih, bir süre sonra bizi de şaşırabilecek yeni bir gerçekliğe bürünüp karşımıza çıkıyor.

Günümüzün ve geleceğin gerçekliğinin, bu tarihsel karmaşa içinde, nesnel olguların ayrıntılarında ve insanın doğal sezgilerine eklenmiş sorgulayıcı bilincinde yeniden yaşam kazanması gerekiyor.

Çok konuşulan kimi kavramlar var üzerine gidilmesi gereken; belki de bizim dışımızda birileri tarafımızdan gündemimize taşınmış ve kendi istediklerince bellenmemiz istenen kavramlar: Kemalizm, milliyetçilik, ulusalcılık... Televizyon ekranları bu kavramları yan yana ve araya virgül koymaksızın kullanan, hatta bunlara bir de faşist ya da nasyonal sosyalist deyimlerini eklemlemede hiçbir sakınca görmeyen, aynı tornadan çıkmış gibi konuşan yeni aydın tipleriyle iletiler saçıyor; durmaksızın, duralamaksızın.

Tam da bugünlerde tarihi bir kez daha konuşmakta yarar var diye düşünüyorum. Kendi gündemimizi belirlerken, ya da bize verilmiş söz hakkını kullanırken kendi gerçekliğimize biraz daha yakın olabilmek...

Osmanlı yönetimindeki topraklarda ve Anadolu'da, milliyetçi düşünce, öncelikle Batı'yla ilişkili Müslüman ve Türk olmayan gruplar arasında çıkmıştır. 19. yüzyıl ortalarından başlayarak Balkanlar'da alevlenen ve Batılı ülkelerce desteklenen İmparatorluktan kopmak, ayrı bir devlet olma hareketlerinin olduğu yıllarda, "Türk" ya da "Türkçülük" kavramları hemen hiç kullanılmamakta, kullanıldığında da bugünkünden çok farklı anlamlar çağrıştırmaktadır.

"Bir başka deyişle, Türklerin İslamiyet öncesi geçmişi, Asya'daki kökenleri ve oradan göç edişleri kolektif bellekten silinmiş, unutulmuştu. Bu geçmişin, eskiden yaşanmış olan bu uygarlığın kalıntıları resmi çevrelerin dışında, Türk köylüsünün geleneklerinde, öncelikle de Anadolu göçebeleri arasında yaşıyordu. Türk ögesi olarak bilinen tek özellik, dildi. Ancak bu konuda bile belirtilmesi gereken bir farklılık vardı. Sarayın, bürokrasinin ve Osmanlı yönetici sınıfının dilinde Farsça-Arapça'dan ödünç birçok sözcük yer alırken, geniş halk yığınlarının dili büyük ölçüde saflığını korumuştur. Kültürel olarak bakıldığında, Osmanlı dili Türk olmaktan çok, Müslüman'dı. Büyük Macar doğubilimcisi Arminius Vambery Osmanlı Türkleri'ndeki bu 'Türklüğü unutma' olayını gayet iyi özetliyor ve XIX. Yy'ın sonunda şöyle yazıyordu: 'Bundan kırk yıl önce Türklük, ya da edebi alanda Türk sözcüğü kaba, yabani anlamına gelen bir sövgü olarak değerlendiriliyordu. Şöyle bir olay anımsıyorum; bir gün, iyi eğitim görmüş bazı kişilerle sohbetleşirken, Türk ulusunun etnografik öneminden, bu ulusun kollarının Lena kıyılarından Asya'ya, öte taraftan da Adriyatik kıyılarına kadar uzandığından, yeryüzünde yaşayan halklar arasında en geniş yayılma olanaklarına sahip olmuş bir ulus olduğundan söz ettim. Bunun üzerine bana 'siz bizi Kırgızlar'la ya da şu kaba saba göçebe Tatarlar'la karıştırmış olmayasınız?' yanıtını verdiler. Ben daha o günlerde kendimi Doğu Türkiye'deki lehçelerin incelenmesine kaptırmıştım. Ama, bu yolda harcadığım bütün çabalar, bizim kültürümüzden haberdar olan birkaç efendinin dışında, gülünç bulunuyordu. İstanbul'daki Türkler arasında Türk milliyetçiliği sorunuyla ya da Türk dilleriyle ciddi bir biçimde ilgilenen bir tek kişiye rastlamadım'. Böylece, tâbi milliyetler arasında milliyetçiliğin etkileri kendisini hissettirir ve Yunanistan'ın bağımsızlık, Sırbistan'ın özerklik kazanması gibi olgularla gün ışığına çıkarken, imparatorluğun

Osmanlı-Türk yöneticilerinde ulus bilincine ilişkin hiçbir belirti görülüyordu.” (François Georgeon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, Çeviren Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara, Ocak 1986, s. 14)

İlk Türkçüler’den Azeri kökenli Ahmet Agayev, 1911 yılında Türk Yurdu Dergisi’nde yazdığı Türk Alemi başlıklı yazıda, dildeki bozulmanın ulusal kimliği de örselemiş olduğunu söylerken kullandığı anlatım biçimi dikkat çekicidir: *“Türk kelimesi, adeta bir kelime-i istihfaf ve istihkar gibi kullanılıyordu.” (A. Agayev, Türk Yurdu, 30 Kasım 1911, anan Firdevs Gümüsoğlu, Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum, s. 42).*

Georgeon’un sözünü edip yapıtından alıntılar yaptığı Arminius Vambery’nin çalışmaları, toprakları üzerinde güneş batmayan Büyük Britanya İmparatorluğu, İngiliz emperyalizminin Doğu politikalarıyla ilişkilidir; oradan yönlendirilmekte, belki de kuruslandırılmaktadır! *“Oryantalist Vambery, dört sene kadar İstanbul’da kaldıktan ve o zamanın Osmanlı vekilleri konaklarında hayli misafirlik ettikten sonra 1861 yılında meşhur Asya seyahatine çıkmıştı. Vambery, Reşit Efendi adıyla ve derviş kıyafetiyle Orta Asya’da üç yıl dönüp dolaştıktan sonra, yine İstanbul üzerinden Macaristan’a dönmüş ve oradan doğru Londra’ya gitmiştir. (...) Vambery’nin Türkçe kısa bir biyografisini yazan öğrencilerinden Dr. Mesarroş diyor ki: ‘Doğu dillerini ve idare tarzını tanınması dolayısıyla İngiltere’ye büyük hizmetlerde bulundu. Bu suretle gayreti ve zakâsı sayesinde büyük bir servet sahibi oldu.’ (...) Profesör Vambery bir gün bana da Yavuz Bey’e (Gülistan ve Haristan yazarı, Osmanlı İmparatorluğu’nun Peşte Başşehbenderi merhum Ahmet Bey’e) söylediğini tekrar etmişti: ‘İngilizler beni severler, çünkü onlara ilk Asya’yı tanıtan ben oldum. Onlar beni dinlediler, anladılar. Hatta İngiltere kraliyet hanedanıyla ayrı ayrı dost oldum. Onların iltifatlarını gördüm.*

Vambery’e dair kaydettiğimiz şu kısa bilgiden bile anlaşılıyor ki, geleceğin meşhur oryantalist-Türkologu, Orta Asya seyahatine ya İngilizlerin teşvik ve yardımıyla çıkmış, ya da Beni İsrail’e has keskin ve pratik zekâsıyla Orta ve Yakındoğu’ya dair incelemelerin o

sırada, İngiltere siyaset borsasında çok yüksek kuvvette olacağını önceden sezmişti.” (Yusuf Akçura, Türkçülüğün Tarihi, Kaynak Yayınları, Mayıs 2001, İkinci Basım, s 42)

İngilizler, Türklerin, Doğu halklarının karakaşları kara gözleri için ya da babalarının hayrına yaptırtmamaktadır elbette bu tür çalışmaları...

Her türden Batılı gözlemcinin de açıkça belgelendirdiği gibi 19. yy sonlarına kadar Türk kültürü ve Türçülükle ilgili bir çalışma yok denecek gibidir. Bu yokluğu doğuran neden de, çok bellidir ki, bizdeki ekonomik-toplumsal yapıdır.

*“Ecnebi sermayenin Türkiye’ye bütün imtiyazlarıyla ve resmen **GİRİŞİ**, Türkiye’nin **“Batılı müttetikleri”**nden ilk **“yardım”** görüşü ile başladı. Devlet hazinesi öylesine boşalmıştı ki, onu yerli sermayeye borçlanmakla kapatmak elden gelmiyordu. İlk büyük dış ödünç (istikraz) Abdülmecidin Londra ve Paris’te iki finans kapitâl (Mâliye) grubundan aldığı 3 Milyon Sterlinlik 1854 istikrazı oldu. Oysa Türkiye’nin içinde ilk yerli şirket ondan dört yıl önce kuruldu. ‘Rahmetli Mustafa Reşit Paşa’nın başvekilliği fâsıllarından birinde, (1267 tarihinde 1350 yılı) adı geçen başvekilin katılan yardımı ve rahmetli Fuat ve Cevedet Paşaların girişkinlikleri ile Şirket’i Hayriye’nin kurulduğu bilinmektedir.’ (Abdülehad Nuri: Türkiye’nin Seyr’i Sefain İdaresi Tarihçesi, s 15, İstanbul, 1926).*

Şirket girişkenliği nereden doğdu? İlk ‘Yabancı Ödünç’ünden bir çeyrek yüzyıl önce Türkiye’ye Avrupa tekniği girmiş çalışıyordu. ‘Tersane için 1243 (1827) yılı ilk buhar makineli gemi (vapur) satın alınmış ise de, kıyılarımızda buharlı teknelerin gidiş gelişleri 1260 (1843) yılına kadar geri kalmıştır.’ (A. N. , agy, s. 14)” (Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi, Tarih ve Devrim Yayınevi, İkinci Baskı 1974, s. 37)

19. yüzyılın ortalarından başlayarak kapitalist ilişkilerle tanışmış, şirketleşme adımıyla bu yaşamın içine girmiş Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden çeşitli halkların durumuna göz atıldığında, Türkler’in ekonomik yaşamda oldukça geri planda oldukları görülür: *“1908 tarihinden itibaren imparatorluk ülkesinde kendi aralarında dahi medeniyet ve an’ane bakımından muhtelif şubelere bölünebilen şu unsurları saymak mümkündür: Türk, Arap, Arnavut, Bulgar, Sırp, Ulah, Boşnak, Dürzi, Süryani,*

Maruni, Çerkes, Rum, Ermeni, Musevi vesaire (...) Türkler, imparatorluğun merkezi unsurunu teşkil eden bu kavim, kendisine siyaseten tabi diğer unsurların iktisadî ve içtimaî esiridir, Türkler memur ve rençberdir, hayatın yaratıcı kuvvetlerinden istifade etmemekte, kendi memleketlerinde müstahsil değil müstehlik kalmaktadır. İlim mikroskobunu imparatorluk ülkesi üzerine yaklaştırmca görülecektir ki, Türkler birbirinden ayrı, milli mefkûreden mahrum bir kitle olarak yaşamaktadırlar.” (Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler (1859-1952), Arba Yayınları, İstanbul, 1995, 375-376, anan Firdevs Gümüšoğlu, Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Mart 2005, s.22-23).

Osmanlı payitahtı İstanbul’da şirket kuruluşları, modern sermaye birikimleri için 1850 yılları, ileri tekniğin günlük yaşamda kullanılması için yine aynı tarihler başlangıç sayılabilirken, atı alan Batılı yüzlerce yıl önce suyu geçmiş, Batı’nın yanibaşındaki Rusya topraklarında da kendisini Türklere yakın, hatta Türk sayan Tatar ve Azeri toplulukları Rus burjuvazisi ile çoktan kapışma içine girmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu ve Anadolu topraklarında Türkçülük hareketlerini başlatanlar, öncelikle Rusya topraklarında kapitalist üretimle tanışmış, kendilerinde Rus burjuvazisi ile Asya pazarı için didişen Tatar ve Azeri kökenli Türkler olacaktır. İsmail Gaspıralı (Gasprinski), Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, Ahmed Agayev gibi adlar hemen akla geliverenlerdir.

“Rusya Müslümanlarının yaklaşık %85’i Türkçe konuşuyordu; Rusya Türkleri’nin %90’ına yakını Müslüman’dı. (...) Akçura’nın mensubu oldukları Volga Tatarları, XIX. Yy’ın ortalarında, Rusya Türkleri arasında özel bir yer işgal ediyordu. (Tatarlar: Moğol kökenli bu sözcüğe VIII. Yy’dan kalma Türk yazıtlarında rastlanır. Bu yazıtlarda, Kuzeydoğu Moğolistan’da yaşayan bir Moğol oymağını tanımlamaktadır. Daha sonra, özellikle Cengiz Han İmparatorluğu döneminde Tatarlar Türkleştirildiler ve XIII. Yy’da Doğu Avrupa’ya egemen olan Altın Ordu’nun çekirdeğini oluşturdular. Kazan Taraları’nı (ya da Volga tatarları) Osmanlı Türkleri’ne coğrafi ve kültürel bakımdan çok daha yakın olan Kırım Tatarları’ndan ayırmak gerekir – Georjeon’un dip notu) Nüfus olarak (yaklaşık 3 Milyon

kişi), Özbekler'den sonra ikinci sıradaydılar. Coğrafi açıdan ise, Ruslar'ın politik baskıları nedeniyle, öteki Türk toplulukları arasında bölük pörçük bir durumda yaşıyorlardı. 1850'lere gelindiğinde, Tatarlar'ın yarısından çoğu Kazan bölgesi dışında kalmıştı. Tatarlar bir ulus oluşturuyorlardı, 'ama gerçek ulusal bir topraktan yoksundular. Sık sık Yahudiler'le karşılaştırılan, diasporadaki bir ulus durumundaydılar' – Benningsen, Sultangalievisme, s. 42- Ekonomik ve kültürel düzey açısından ele alındığında Rusya Müslümanları arasında en ileri durumda olanlardı. (...) II. Katerina'nın başa geçmesiyle birlikte, durum değişti. Tatarlar bir tür dinsel ve sivil özerkliğe sahip oldular. Daha da önemlisi, Ruslar'ın dinsel engellere çarparak giremedikleri zengin Orta Asya pazarları ile Batı arasındaki ticarete aracılık etmeye başladılar. Bu konum dolayısıyla, Tatar toplumunun bağrında zengin bir tüccar sınıfı doğdu; ticaret yolları boyunca yayıldı, pazarkentlere yerleşti ve Çin'e kadar ilerledi. Kazan'da, Orenburg'da, Simbirsk'de çeşitli sanayi birimleri ortaya çıktı.

Tatarlar'ın bu konumu, Rumlar'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda oynadığı rolü hatırlatıyordu." (François Georgeon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, Çeviren Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara, Ocak 1986, s. 12-13)

Henüz Osmanlı payitahtında Türkçe'nin ve Türkçülüğün adı bile duyulmaz iken, Volga ve Kırım tatarları arasında, Azerbaycan'da Türkçe yayınlar çıkmakta, İslam inancı, kadının toplumun gerisinde kalış nedenleri konuşulmakta, Türk ulusal yapısının nasıl olması gerektiğine ilişkin tartışmalar sürmektedir.

1883 yılından itibaren Kırım'da İsmail Gasprinski (Gaspıralı)'nın yayınladığı Tercüman gazetesi İstanbul'a ancak gizlice sokulabilmektedir; Türkçe üzerine yapılan dil çalışmalarıysa Abdulhamid'in buyruğuyla yasaklanmış durumdadır. İstanbul'da ilk Türkçe gazete olan İkdam'ın çıkışı için 1893 yılı beklenecek iken, Azerbaycan'da Melekzâde Hasan Bey'in İkinci'si çoktan, daha 1975 yılında Türkçe olarak yayın yaşamına atılmıştır. Ahundzâde Mirza'nın Türkçe komedileri 1850-1855 yıllarından başlayarak Azerbaycan kültürel yaşamındaki yerini almıştır. İlk Türkçe oyun olarak bilinen Şinasi'nin Şair Evlenmesi, İstanbul'da Osmanlıca olarak 1860

tarihinde basılacaktır. Batı Türkçesi ile yazılmış ilk tiyatro oyunu olan Vatan Yahut Silistre içinse, 1872 yılını beklemek gerekecektir.

Şinasi, Türkçe dizeyi İstanbul edebiyatına taşıyan ilk isimdir aynı zamanda. Tersane Nazırı Ziver Efendi'ye 1845 yılında yazdığı bir kutlama kartında alt alta dört dizeden oluşacak bir şiir yazacak, şiirin ilk dizesi Fransızca, ikincisi Türkçe, üçüncü ve dördüncüsü ise Arapça ve Acemce olacaktır. Bu karttaki, "*Ululuğun denizinde göremez kimse kara...*" dizesi Türkçe şiire babalık edecektir. (Yusuf Akçura, Türkçülüğün tarihi, Kaynak Yayınları, 2001 İkinci Basım, s.28).

Bu dizenin o güne kadar Bektaşî nefesleri, âşık türküleri, halk şarkılarında yer almış Türkçe dizelerden ayrımı, modern bir anlayışla yazılmış olması, herhangi bir kalıba bağlı bulunmayışı, aydın tabakadan birisi tarafından yazılmış olmasına karşın Arapça, Farsça sözcüklerden ve mazmunlardan arınmış bulunmasıdır.

Şinasi'nin başlattığı sözlük çalışmasını Ahmet Vefik Paşa tamamlayacaktır: "Lehçe-i Osmanî" ...

Ahmet Vefik Paşa, Yusuf Kâmil Paşa'nın Fenelon'dan çevirdiği Telemak'ı da Veysi ve Nergizi lehçelerinin egemenliği altında olduğu için beğenmeyecek, yeniden çevirecektir.

Avrupa kaynaklarından yararlanılarak Türkler üzerine yazılmış ilk araştırma kitabının yazarıysa Mustafa Celâleddin Paşa'dır. 1869 yılında Fransızca yayınlanmış bu yapıtın yazarı, aslında adı Konstantin Bojenski olan bir Leh soylusudur. 1848 ayaklanmasına katıldığı için Osmanlı imparatorluğuna sığınmış ve yüzbaşı rütbesiyle orduya kabul edilmiştir. Mustafa Celâleddin Paşa, 1876'daki Karadağ savaşında kolordu komutanı olarak yaralanıp ölecektir. (Yusuf Akçura, Türkçülüğün Tarihi, s. 35).

1860 yılında Rusların Orta ve Doğu Türkistan'a saldırımları, 1865 yılında Taşkenti almaları, Kazak Süvarilerinin Hindistan sınırına dayanmaları sonucu İngilizler Rus Çarlığı ile Asya topraklarında karşı karşıya gelmişler ve İngilizler bu bölgedeki

Şarkiyatçı çalışmalarına hız vermişlerdir. Macar Vambery adlı Şarkiyatçı tarihçinin ortaya çıkışı ve yaptığı çalışmalar böyle bir dönemin ürünüdür.

Osmanlı payitahtı Türkçe'den ve Türkçülük'ten oldukça uzaklarda bir yıkılış karmaşasına doğru sürüklenirken, Osmanlı taşrası, imparatorluğun kurtuluşu için çözüm yollarından birisini "Üç Tarz-ı Siyaset" in Türkçülüğünü üretmek çabası içerisindedir.

İlk Türk şairi sayılan Mehmet Emin'in hocası Afganistan topraklarından İstanbul'a kadar gelmiş Şeyh Cemaleddin Afgani olacaktır. Şeyh Afgani'ye göre, millet kavramında, dil, dinden önce gelmelidir. *"Dil birliğinin, yani cins birliğinin (yani ırkın, milliyetin) dünyada kalıcılığı ve sebatı, hiç şüphe yoktur ki, dinden daha devamlıdır. Çünkü az bir zamanda değişmez. Halbuki ikincisi böyle değildir: Tek bir dil konuşan ırk görürüz ki, bir senelik bir süre içinde, dil birliğinden ibaret olan cinsiyette bir bozulma olmadığı halde, iki-üç defa din değiştiriyor."* (Türk Yurdu adlı dergiden alan ve alıntıl原因 Yusuf Akçura, agy, s. 61) Günümüzden yüz elli yıl önce yaşamış ve Şeyhlik "mertebe"sine ulaşmış bir din adamının din karşısındaki özgür tutumuyla bugünkü aydın geçinen kimi çevrelerin bağnazlığı müthiş bir çelişki oluşturmaktadır.

Azerbaycan'da Ekinci adlı haftalık ilk Türkçe gazeteyi çıkarmış olan Melekzade Hasan Bey Danwinci bir bakış açısıyla bakmaktadır toplumsal olaylara. Bu bakış açısı sonradan Yusuf Akçura'ya da geçecek ve oradan Mustafa Kemal'in Nutuk'taki konuşmasına kadar yansiyacaktır.

İstanbul'daki Türkçülük çalışmalarında büyük etkisi olmuş İsmail Gaspıralı'nın Tercüman Gazetesi, Rusya'da 1905 Devrimi'nin getirdiği özgürlük ortamı içerisinde gazetenin başına "Dilde, fikirde, işte birlik" savsözünü koyacaktır (Yusuf Akçura, Türkçülüğün Tarihi, s. 73). 1789 Paris'i, 1905'in Kırım'ına taşınmış gibidir.

İsmail Gaspıralı, 1878 yılında Bahçesaray Belediye Başkanı olmuştur. "Milli bir Türk-Tatar edebiyatı" oluşturma çabası içerisindedir. Dine olan yakınlığının nedenini

dinin milli davaya vereceği yarar olarak açıklamaktadır. Kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesinden yanadır.

Sonradan Türk Yurdu Dergisi'nin ve Türk Tarih Kurumu'nun başına geçecek, Mustafa Kemal üzerinde derin etkiler bırakacak olan Yusuf Akçura'nın hocası Şahabeddin Mercani kendisini Tatar olarak görmektedir.

Osmanlı payitahtındaki Türkçülük çalışmalarında Azeri Türkleri'nin de çok önemli bir yeri vardır. Bunlar arasında Hüseyinzâde Ali Bey ve Ahmet Ağaoğlu adları hemen öne çıkarlar.

Hüseyinzade Ali Bey (1864-1941), Bakû yakınlarında, Salyani'de doğmuştur. 1889 yılında St. Petersburg Üniversitesi'nden tıp doktoru olarak mezun olduktan sonra İstanbul'a gelir ve öğrenimini Askeri Tıbbiye'de tamamlar. Rusya'da bulunduğu sıralarda etkilendiği kimi düşünceleri çevresine yaymaya başlamıştır. Askeri Tıbbiye'de bir süre öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra Kafkasya'ya döner, burada basın yaşamına atılır. Daha sonra, 1910 yılında İstanbul'a gelerek Türk Ocakları'nın kuruluş çalışmalarına katılır. 1913 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkez komitesinde yer alır.

Osmanlı İmparatorluğu son döneminde birçok devrimci, halkçı girişimde adı hep önde olmuş Askeri Tıbbiye geleneğinde Hüseyinzâde Ali'nin varlığı önemli bir etken olmalıdır.

Diğer Azeri Türkçüsü Ahmed Ağaoğlu (Agayev) (1869-1939), Azerbaycan, Şuşa doğumludur. Rusya'daki orta öğreniminden sonra Fransa'ya gidip yüksek öğrenim görmüştür. Türkçülük hareketlerine katılan önderler arasında Batı kültürü ilk yakın ilişkiye girmiş ad olarak Agayev anılır.

Ahmed Agayev, Kafkasya'ya döndükten sonra Tiflis ve Bakû'da Fransızca öğretmenliği ve gazetecilik yaparken 1905-1906 ayaklanmalarına katıldı. 1908'den sonra İstanbul'a geldi, Türk Yurdu Dergisi'nin yazı kuruluna girdi. Yusuf Akçura ile hep yakın ilişki içindeydi. Afyonkarahisar vekili oldu. 1919'da İngilizler tarafından

Malta'ya sürüldü. 1923'te Kars Milletvekili olarak meclise girdi. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında bulundu.

Ağaoğlu'nun Azeri burjuva hareketinin bir temsilcisi olarak Türkçülük hareketleri içinde yer alması sonraki yıllarda ortaya çıkan bazı görüş ayrılıkları için de bir işaret noktası gibi kalacaktır...

"Ağaoğlu'nun CHP ve Mustafa Kemal'le anlaşmazlığı sonradan ortaya çıkmıştır. (...) Ağaoğlu Cumhuriyet'in ilanı ve Hilafet'in kaldırılması gibi konularda CHP'nin ateşli bir taraftarı olarak yer almaktadır. Ancak devletle bu ilişkisi ve liberal kimliği arasında bir gerilim yaşayacaktır (Coşar, 1997). Ağaoğlu, CHP içindeki Ziya Gökalp çizgisini devam ettiren cemiyetçi ve devletçi akıma karşı başlangıçtan itibaren ferdi teşebbüs ve serbest rekabeti savunmuştur." (S. Ağaoğlu, 1947: 42-43). (Anan, Murat Yılmaz, Modernleşme ve Batıcılık, İletişim Yayınları, 3. Baskı 2004, s. 308).

20. yy başlarında Osmanlı payitahtı İstanbul'a gelerek Türkçülük – Halkçılık hareketlerini başlatanlar arasında daha sonra gizli Türkiye Komünist Partisi Merkez Komite üyeliğine kadar gelmiş, 1920 yılında TBMM Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet'inde Rusça çevirmen olarak çalışmış Ziyetullah Nişurevan'ı da anmak gerekir. Nişurevan da Rus Tatar-Türklerindedir. 1. Dünya Savaşı öncesi İstanbul'a gelip öğrenim görmüş, **"Rusya'da Sakin Türk Tatarlarının Haklarını Müdafaa Cemiyeti"**nin yöneticileri arasına girmiştir. 1919 yılından itibaren sosyalizmi benimsemiş, 1918'de Dr. Hasan Rıza'nın kurduğu Sosyal Demokrat Fırkası'nın merkez komite üyeliğini yapmış, 1919'da kurulan Dr. Şefik Hüsnü'nün genel sekreteri olduğu III. Enternasyonal çizgisindeki Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'na katılmıştır. (Teori Dergisi, Ocak 2004, sayı 204). Ziyetullah Nişurevan'ın 10 Mayıs 1919 Cumartesi tarihli İdrak dergisinde yayınlanmış *"Milliyetperver Bir Adam Sosyalist Olabilir mi?"* başlıklı yazısı, günümüzdeki Kemalizm tartışmalarına doksan yıl geriden ışık tutmaya çalışır sanki. Yazısının başlığını şöyle yanıtlıyor Nişurevan: *"Hulâsa sosyalizm halka doğru yürümeye, halkın lisanını, irfânını, hürriyet ve vicdanını ve menâfi'ni müdafaa ve himayeye çalışan halkçı ve mu'tedil milliyetperverliğe*

düşman olmadığı gibi; halkçı milliyetperverlik de bir meslek-i iktisadî ve insanî olan sosyalizme muâriz olmamak lazımdır. Bunun için hiç konkmadan diyebiliriz ki: 'Milliyetçi bir adam pek a'la sosyalist olabilir. Hem de beynelmileliyetçi sosyalist olabilir.'" (Ziynetullah Nişurevan, Teori Dergisi, Ocak 2004, sayı 204)

İlk Türkçülerden sayılan Şemsettin Sami de, Fraşer doğumlu bir Arnavut'tur (Akçura, agy, s. 80) 1875 yılında günlük olarak çıkardığı Sabah gazetesini mürettibine satıp onun yanında çalışacak, onun ekonomik baskısı altında kalacaktır. Şemsettin Sami, Kutatgu Bilig ve Orhun Anıtları'nı Türkçe'ye kazandırmıştır. Kuranın Türkçeye çeviri girişimi hükümet tarafından yasaklanmış ve Şemsettin Sami elindeki çeviri metinlerini yakmak zorunda kalmıştır.

Türkçülüğün tarihiyle ilgili bir çalışmada daha önce Terk olarak okunan Türk sözcüğünü ilk kez 19. yüzyılın son yarısında "vav"lı yazarak Türk'e dönüştüren Kilisli Necip Asım Bey'i ve onun izinden yürüyen Konya doğumlu Veled Çelebi'yi anmamak yanlış olacaktır.

Tümü de soylu ve entelektüel çevreler içinden çıkmış Türkçüler arasında, köken olarak yoksul bir halk çocuğu olan Mehmed Emin'in özel bir yeri olmalıdır. Edward Said'in Şarkiyatçılık adlı yapıtında üzerinde önemle durduğu E. J. Gibb adlı Şarkiyatçı, Mehmed Emin'e yazdığı mektupta "*Acizane fikrimle, Türk şiirinin doğru mazmunu (kavram) ile ifade tarzını siz buldunuz. Sizi altı yüzyıl beklemiştir efendim*" diyecektir. (Anan, Yusuf Akçura, *Türkçülüğün tarihi*, s. 110). Gibb'e göre, Mehmet Emin'le birlikte, "*Türk halkının sadası ilk defa olarak edebiyatta işitilmiş oluyor... (...) Emin, bu manzumesiyle gerçekten bir halk ilahisi ortaya koymuştur.*" (Anan, Yusuf Akçura, agy, s. 110)

Mehmed Emin, Arap ve Acem vezinlerini hiç kullanmamış, parmak hesabıyla Necip Asım ve Veled Çelebi'nin "milli aruz"unu benimsemiştir.

Türkçülük hareketlerinin başlangıç dönemi, aynı zamanda halkçılık-köylücülük düşüncesinin de öne çıktığı yıllardır. Türkçülük düşüncesi kuruluşunda, Narodnik

hareket ve 1905 Rus Devrimi'nin önemli etkileri olmuştur. Özellikle Anadolu dışından gelip bu harekete katılanların birçoğu Rusya'da, kendi bölgelerinde çeşitli Türkçü ve halkçı hareketlerin de temsilcileridir.

Anadolu dışından gelen Türkçü düşünce, halkçılık niteliği bakımından zamanın Osmanlı aydınlarının içinde bocaladığı Osmanlıcı, İslâmcı akımlarla karşılaştırıldığında çok daha "halkçı" ve "devrimci" bir karakter taşımaktadır.

İttihat Terakki kurucularından Abdullah Cevdet'in sonraki yıllarda İsviçre'de çıkardığı "İçtihat" adlı dergiye Sabri Ayvazof'un gönderdiği bir mektup bu bakımdan değerli bir belgedir. "Rus aydınları, istibdata rağmen, yıllarca çalıştılar, halkı aydınlattılar. Osmanlı aydınları ise sadece şıklık taslamasını bilirler; korkaktırlar. Çoğu, kibar ailelerde yetiştirilmiş beyzadelerdir. Siz Jön-Türkler, beş-on bir kurban vermedikçe, elli yıl daha ehramların tepesinde bağırırsınız, Eyfel kulesinin tepesine çıksanız gene bir şey yapamayacaksınız. Şimdiye kadar Abdülhamit'le uğraşacaklarına biraz da memleketlerinin baldırı çıplakları için çalışsalar, amaçlarına çoktan varırlardı." (anan Niyazi Berkes, Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler, Kaynak Yayınları, Üçüncü Basım, Mart 2007, s. 83).

Ayvazof'un kendisi de 1905 sonrasında Kırım'da dergi yayıncılığı yapmaktadır.

Köylü adını taşıyan ilk Türk gazetesi, İttihat Terakki yandaşlarınca İzmir'de 21 Ağustos 1908 tarihinde çıkarılmıştır. Köylü gazetesi, köyler ve köylülerle ilişki kurabilmek için "Kolaylıklar İdaresi" adı altında ilginç bir uygulama başlatmıştır.

Taşrada oturanların İzmir'deki işleri izlenmektedir...

Mart 1912'de resmen kuruluşu gerçekleştirilmiş olan Türk Ocağı'nın kurucuları Hüseyinzâde Ali'nin aralarında okulu bitirdikten sonra bir süre de öğretim görevlisi olarak çalıştığı askeri tıbbiyelilerdir. 1889 yılında kurulmuş İttihat ve Terakki Cemiyeti de Tıbbiye kökenlidir.

30 Kasım 1911 tarihinde yayına başlayan Türk Yurdu dergisi, Türk Ocağının yayın organı gibidir. Sorumlu müdürü olan Mehmet Emin'in Erzurum Valiliği'ne atanmasından sonra bu görevi Yusuf Akçura üstlenecektir.

Türk Ocağı ve Türk Yurdu dergisinin önemli etkinlikleri arasında halk ve köylü sorunları ile ilgilenmek de vardır. Birçok askeri tıbbiye öğrencisi ve hekim, Anadolu köylerine hekim olarak gidecekler, bir yandan sağlık taraması yaparken bir yandan da Türkçü ve halkçı düşünceli yaymaya uğraşacaklardır.

Türk Yurdu yazarları arasında, sosyalist Parvus (Aleksander Helphand), 1920'de Bakü'de yapılacak Birinci Doğu Halkları Kurultayı'na katılacak ve Mustafa Suphi ile birlikte öldürülecek Ethem Nejad gibi adlar da siyasal düşünce yapıları nedeniyle özellik taşırlar.

Asıl adı Aleksandr Izrail Helphand olan Parvus Efendi, 1867 Berezin doğumlu bir Rus'tur. 1905 Tarihinde Petersburg Sovyeti'nde yer almıştır. Sibiryaya sürgününden sonra Viyana üzerinden İstanbul'a gelmiştir. Yazılarında siyasal bağımsızlık için ekonomik bağımsızlığın ön koşul olduğunu sıklıkla vurgulayan ve derginin ekonomik sayfalarının sorumluluğu üstlenen Parvus, demiryollarının önemi üzerine de ağırlıklı durmaktadır.

Türk Yurdu, genel olarak antiemperyalist bir yayın politikası gütmekte, yerli bir burjuva sınıfının yaratılıp geliştirilmesi gereği dile getirilmektedir. Özellikle de Yusuf Akçura, bu konuya eğilmektedir: *"Osmanlı saltanatında Türk burjuvazisi hemen hemen yok gibiydi... Osmanlı, yalnız sipahi ve memurdu. Halbuki zamanımız devletlerinin temeli burjuvazidir; muasır büyük devletler, sanatkar, tüccar ve bankacı burjuvaziye dayanarak teessüs etmiştir."* Yusuf Akçura, 1329 Senesinde Türk Dünyası, Türk Yurdu, 17 Nisan 1914, anan Firdevs Gümüsoğlu, Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum, s 47).

Türk Yurdu Dergisi, önceleri pantürkist eğilimler taşıyan birçok düşünürün ulusçu bir politikaya evrilmelerine de tanıklık etmiş gibidir. Yusuf Akçura'nın 1919 yılı Türk Ocağı Konferansı'nda tanımladığı "emperyalist Türkçülük" kavramı ile taşınılan

Türkçü düşüncenin bugünkü yorumlarından çok farklı olduğunu söylemektedir sanki...

Türk Yurdu, oldukça çoğul yapılı, halkçı, milletçi, sosyalist, değişik eğilimde kişilerin yazı yazdığı bir dergidir. Voltaire, Rousseau, Mollier, Dante, Luther, Goethe gibi yazar ve düşünürlerin adları Türk Yurdu Dergisi'nde sıkça geçecek, anılan kişilerin görüşlerine, yazılarına dergide yer verilecektir.

Türk Yurdu, aynı zamanda dil konusunda da Türkçeci bir politika izleyecek, Arap alfabesi ve Osmanlıca eleştiri yağmuruna tutulacaktır. *"Yazımız şu halleriyle kah yarım hiyeroglif, kah bütün hiyeroglif, kah bundan da öte bir şey... Ne bileyim, bir kargacık burgacık. Hiyeroglif bizim yazıdan daha okunaklıdır. Hiç olmazsa öküz başını görünce öküz diye okuyuveririm de kurtulurum."* Ispartalı Hakkı, 'Türklük Şuunu: Harflerimizin Islahı' , Türk Yurdu, 22 Mart 1912, anan Firdevs Gümüsoğlu, Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum, s. 50).

Dergide, ağdalı dil kullandığı için eleştirilen yapıtların arasında Rıza Nur'un yazdığı bir kitap da vardır.

Türk Yurdu, Osmanlı toplumunda kadının geri plana itilmiş olmasını İran-İslam ve Bizans medeniyetlerinin olumsuz etkilerine bağlamakta, kadının Orta Asya Türkleri ve çağdaş dünyada olduğu gibi toplumsal yapıda erkeğin yanında olması gereği vurgulanmaktadır. Hilal-i Ahmer için İstanbul'da yardım toplamaya çıkmış kadınların, kadın oldukları için polis tarafından tutuklanışına karşı çıkan anonim bir yazıda, Türkiye'de hürriyet, eşitlik ve adalet istemeyen tek kavmin memleketin asıl sahibi olan Türkler olduğu dile getirilmekte, *"Bu zavallılar memleketi zaptettiklerinden beri bir gün bile rahat yüzü görmemişlerdir"* denilmektedir. (F. Gümüsoğlu, agy, s.56).

1924 yılından sonra Pantürkist eğilimli yazılarına tamamen son veren Türk Yurdu dergisinde 1930 yılına doğru Hamdullah Suphi Tanrıöver'in öncülük ettiği bir grup tarafından faşizmi öven, saldırgan ifadeler kullanan yazılar çıkmaya başlayacak,

Türk Ocakları'nın 10 Nisan 1931'de kapatılmasından bir ay önce de dergi dönemsel yayınına ara verecektir.

Türk Yurdu'ndan sonra, yayına başlayan Halka Doğru Dergisi, "Halka Doğru Gidenler" başlığı ile ilk "halka gitme" toplu eyleminin öncülüğünü yapmıştır. Bu etkinliğin öncüleri de tıbbiye öğrencileri ve genç hekimler olacaktır.

Halkçılık ve köylücülük akımı, çok geçmeden edebiyat alanındaki yapıtlarda da kendisini gösterecektir. 1910 yılında, Ebubekir Hazım (Tepeyran)'ın "Küçük Paşa" romanı ile yazın alanına köy ve köylümüz girecektir. 1890 yılında yayınlanmış Karabibik (Nebizade Nazım), köyün kentli bakışıyla uzak bir gözlemine dayanırken Küçük Paşa'da köy yaşamı daha yakın bir imgelem gücüyle yaşatılmıştır.

Türk Ocağı'nın 1. Dünya Savaşı yıllarında bir "edebi salon" durumuna geldiğini savlayan bazı üyeleri Mart 1919'da "Köycüler Cemiyeti"ni kuracaklardır. Bu örgütün önderlerinden birisi de Dr. Reşit Galip Bey'dir.

Dönemin tüm örgütlenme ve yayın etkinlikleri içinde çok ayrı düşüncede insanlar yan yana gelmektedirler. "Köycüler Cemiyeti"nin başkanlığını yapan Halide Edip Hanım "Amerikan Popülizm"i hayranı iken Dr. Reşit Galip Tolstoy etkisinde bir addır. Döneme asıl damgasını vuran düşünce, Balkan ve Rus Narodnik-halkçı hareketleridir.

Tüm bu düşünce hareketlilikleri, sosyal ve kültürel gruplaşmalar yaşanırken, ekonomik alanda olup biteni şöyle özetliyor Dr. Hikmet Kıvılcımlı:

"Abdülhamidin Derebeği Devletine karşı tek cephe kuran yerli ile yabancı sermaye Türkiye'nin Batı Avrupa uğruna kurban edilmesi konusunda farkına varmaksızın ayrılırlar. Gerçi Türkiye'deki antika Tefeci-Bezirgân sermayenin yapısı rezonans bakımından Batının sermayesinden çok 'Finans kapital'ine yaklaşır. Onun için iki taraf çabuk anlaşmış, Derebeyi Devletini teslim almak taarruzuna geçmişlerdir. Ama bu taarruzda Batı finans kapitalinin amacı Türkiye'de modern sanayi kurdurtmaksızın, kendisine acentelik edecek bir müttefik kapitalist sınıfını uşaklaştırmaktır. Onun için 'tavşana' (yerli sermayeye) 'Kaç!' , tazıya

(Derebeyi Devletine) 'Tut!' der. Bir yanda Con Türkler'i kanadı altına alarak Abdülhamid'e karşı 'Hürriyet sever' görünür; ötede el altından Türkiye'nin yüksek idareci kadrosunu görülmedik lüks ve rüşvetle kendi emri altına sürükler. Bu tezatlı davranış dış politikada da aynen güdülür: bir yanda Türkiye'nin Türk olmayan milletlerini ve Çar Rusyasını Osmanlı devleti üzerine saldırtır; ötede, Çar aşırı gitti mi, bütün 'Yüce Devletler' (Düvel'i muazzama) karşısına çıkıp: 'O kadar demedik' yollu, Batı'nın ekonomik ve politik egemenliğini en iyi sağlayacak bir 'tarafsız hakem' kürküyle ortalığı yatıştırır görünüp parsayı toplar. Batı kapitalizminin bu alicengiz oyununun da en uysal maşası Türkiye'deki Türk olmayan kapitalistlerdir." (Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Tarih ve Devrim Yayınevi, İkinci Baskı 1974, s 51-52).

Cumhuriyet dönemi oluşturulmuş politikaların içinden türediği, biçim bulduğu tartışma ortamının günümüze taşınması, ayrıntılarıyla bilinmesi çok önemlidir. Bu tartışma ortamında yer almış kişilerin etnik kökenleri oldukça dağınık olduğu gibi, dünya görüşleri, sorunlara getirdikleri çözüm önerileri de önemli değişikliklere uğramıştır. Bu değişimlerin en çok gözlemlendiği kişilerden birisi de Yusuf Akçura'dır. Volga Tatarları'ndan olan Akçura, Rus Burjuvazisine karşı mücadele etmiş Tatar burjuvazisine mensup varlıklı bir ailenin çocuğudur.

Yusuf Akçura'yı "Üç Tarz_1 Siyaset" in yazarı olarak biliriz. 1904'de yazdığı bu uzun makalede Akçura Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Dünyası için bir çıkış yolu bulmaya çalışırken değişik halklar ve coğrafyalar üzerinde egemen olmuş Osmanlı'nın aynı "Osmanlıcılık" felsefesi ile varlığını sürdüremeyeceğini görmüş, İslamcı ve Türkçü seçenekler arasında Türkçülüğü yeğleyen bir yaklaşımda bulunmuştur. 1931 yılında oluşturulan Türk Tarih Kurumu'nun kurucularındandır Akçura. 1932 yılındaki tarih kongresine başkanlık yapmış ve daha sonra da Kurum'un başkanlığına getirilmiştir. Yusuf Akçura, Osmanlı İmparatorluğu yıkılış döneminde başlayan çeşitli düşünce akımları ve temsilcileri arasından Mustafa Kemal Atatürk'ü en çok etkilemiş olan kişidir. Yusuf Akçura'nın 1904 yılında yazdığı

“Üç Tarz-ı Siyaset”, gerek Osmanlı topraklarında, gerekse Doğu sorununa ilgi duyan Batı dünyasında önemli yankılar bulmuştur.

Akçura'nın en önemli özelliği, tüm siyasi ve tarihi çalışmaları içinde ne Jön Türk grubuyla, ne de İttihad Terakki ve benzer örgütlerle yakın örgütsel bir işbirliği yapmamış oluşudur. Kendi birey duruşunu ve gelişimci, yenilikçi tarzını hep korumuştur. İttihad Terakki'ye katılmadığı için Ziya Gökalp Akçura'ya karşı hep eleştirel yaklaşmış ve soğuk davranmıştır. Bunun karşısında, İttihad Terakki yöneticisi olan Ziya Gökalp'e de Mustafa Kemal belirli bir aralıkta durmayı yeğlemiştir. .

Mustafa Kemal'le Yusuf Akçura arasındaki yakınlığı gösteren birçok belirti vardır. Bunlardan birisi de Mustafa Kemal'in Nutuk'ta toplumsal gelişmeleri değerlendirirken Akçura gibi Darwinci bir bakış açısını ortaya koymasıdır.

Mustafa Kemal, Nutuk'ta şöyle sesleniyor: *“Biliyorsunuz baylar, ‘hayat’ demek ‘kavga ve rekabet’ demektir. Hayatta başarı kazanmanın yolu kavgada başarı kazanmaktır. Ve bu da maddi ve manevi güce bağlıdır. İnsanı uğraştıran bütün sorunlar, karşılaştığı bütün tehlikeler, kazandığı bütün başarılar yaşamak için yürütülen evrensel kavganın sarsıntularından doğar”*. (anan F. Georgeon, agy, s 32).

Marks'ın sınıflı toplum çözümlemesi Yusuf Akçura'nın düşüncelerinin temelleri arasında yer alır. Ziya Gökalp ve birçok Türkçü düşünür Marksist anlamda sınıf kavramına karşı çıkar ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde sınıfların bulunmadığını (Ziya Gökalp'e göre mesleklere ait işbölümü vardır) savlarken, Akçura sınıfların varlığını kabul eder ve ülkenin geleceğini bu sınıflar arasındaki mücadelenin belirleyeceğini söyler. Sınıf mücadelesi anlayışından, pragmatik bir yaklaşımla Türkçü düşüncenin ayaklarının yere basabilmesi için güçlü bir Türk burjuvazisi yaratılmasının zorunluluğu sonucunu çıkarır.

Akçura, başlangıçta tüm Trakya, Anadolu ve Rusya Tatar-Türklüğünü birleştirmeyi öngören bir düşünce yapısı içinde, “Pantürkist” eğilimler taşıırken, 1917 Sovyet

devriminden sonra bu düşüncesi değişmiş, Türkiye dışında yaşayan Türk ve Tatar topluluklar için kültürel ve sosyal haklar verilmesi gereği üzerinde durmaya başlamıştır. Bu değişikliğin oluşmasında 1916 yılı Temmuz ayında, Zürih'te Lenin'le yaptığı görüşmelerin ve devrimde sonra Rusya topraklarında değişik halklara tanınan özerkliğin ve tanınan kültürel özgürlüğün etkisi olmuştur. "Lenin'in Akçura'yı bu konuda ikna ettiğine inanmak doğru olur, çünkü, Akçura Rus devrimi sırasında Bolşevikler karşısında olumlu bir tutum aldı." (François Geogon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, s. 101)

Geogon, Akçura'nın Rus Devrimi'nden çok önce, emperyalizme karşı Avrupa'da ve Rusya'da başlayan devrimci hareketle dayanışma içinde olmanın Doğu'nun çıkarlarına uygun düşeceğini görebildiği yorumunu yapar. Akçura, 1910 yılında Sırat-ı Müstâkim'de çıkmış Alâim-i İnkılâb başlıklı bir yazısında şöyle diyor: "... Avrupa sermayedarlığının geceli gündüzlü çalıştığı iki kölesinden birisi Garbın amelesi ise, diğeri de Şarkın bütün ehalisidir." (François Geogon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, s. 102)

Akçura'nın 1919 yılında Türk Ocağı'nda verdiği konferansta söyledikleri, onun söz konusu tarihte Türkçülük üzerine neler düşündüğünü gözler önüne serer: "(...) Bizde Türkçülük cereyanının git gide iki kola ayrıldığını iddia etmek istiyorum. Bu iki cereyanı şimdi moda olan tabirlerle tarif etmek istersek, birisine 'demokratik Türkçülük', diğesine 'imperyalist Türkçülük' diyebiliriz. Demokratik Türkçülük, milliyet esasını, her millet için bir hak olarak telakki ediyor ve Türkler için talep ettiği bu hakkı, diğer milletlere de aynı derecede hak olarak tanıyordu. Meselâ Osmanlı İmparatorluğu'nda Arabların, Arnavutların ve diğer milletlerin bu hakka istinaden muhik olarak istediklerinin verilmesine taraftardı. (...) İmperyalist Türkçüler ise, ekser Avrupa nasyonalistlerine benziyorlardı: mücerred hakka değil, sırf kendi kuvvetlerini arttıran milliyetçiliğe taraftar idiler. Vakıa ekser Avrupa nasyonalistlerinin nazarında hakk-ı milli, mücerred ve mutlak değildir; bir vasıta-ı siyasettir. Meselâ Rusya, kendi dahil ve haricindeki İslavların hakk-ı milisini iddia ve talep ve bunun için icab ederse harb bile ederd; fakat İmparatorlukta dahil Finlerin, Gürcülerin,

Ermenilerin, Türklerin tabii haklarını bile kabul etmezdi. Kuvvetli zannolunan ve yüz milyonluk bir Rus kitlesine dayanan bu siyaset muvaffakiyetle tetevvüc edecek diye beklerken, yuvarlandı, gitti. Almanların da gerek Almanya'da, gerek Avusturya'da takib etmek istedikleri bu nev siyaset-i milliyeleri, muvaffakiyetsizlikle hitam buldu. Daha az kuvve-i maneviye ve maddiyeye müstenid imperyalist Türkçülük de muvaffak olamazdı..” (Yusuf Akçura, Türkçülüğün İki Kolu, 16 Eylül 1919 İstanbul Türk Ocağı, anan F. Georgeon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, s. 145)

Akçura, Ukrayna Cumhuriyeti Olağanüstü Komiseri Frunze'nin Ankara ziyareti sırasında (Aralık 1921 – Ocak 1922) önemli bir rol oynar. “Sovyet diplomatın onuruna verilen bir ziyafette Mustafa Kemal'den sonra söz alarak Rusça bir konuşma yaptı ve Rusya'dan, Rus uygarlığından övgüyle söz etti. Rusya'yı 'halkçılığın anayurdu' olarak tanımladı ve Lenin'i Tolstoy'la karşılaştırarak onun '... Şarkın idealistliğinden, mazlumiyetinden, Şarkın Garb'e yani zulme nefretinden yaratılmış bir kahraman' olduğunu söyledi. Konuşmasının sonunda azınlık milliyetlerinin yeri rejim sayesinde kültürel, siyasal ve ulusal özerkliğini kazandıklarını belirtti.” (F. Georgeon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, s. 105)

Mustafa Kemal'le Akçura'nın arasında birçok konuda uyumluluk gözlenirken ayrı düştikleri yerler de olmuştur. Bunların başında “sınıf sorunu” gelir. Akçura, Türkiye'de sınıfların varlığını kabul edip milli varlığın güçlenmesi için yerli bir burjuva sınıfının yaratılıp desteklenmesi gereğini söylerken Mustafa Kemal sınıflar üzerine konuşmak yerine, bütünlüklü, ayrıcalıksız, imtiyazsız bir toplum yaratma amacı gütmektedir.

Cumhuriyet dönemi kültür ve eğitim politikalarının belirlenmesinde etkili olmuş öncül Türkçü düşünce içinde adını andığımız Yusuf Akçura'dan sonra kökeni Kırım Tatarlarına dayanan bir başka ad tarih sahnesine çıkacaktır. Eğitimci seferberliği ve Köy Enstitüleri çalışmaları ile etkileri bugünlere kadar uzanan büyük bir değişim ve dönüşümün mimarı olacak bu kişi, İsmail Hakkı Tonguç'tur... Tonguç'un Anadolu üzerindeki etkinliği, eğitim ve öğretim alanını çok aşmış, sağlıktan

ekonomiye, kooperatifçilikten tarımsal devrimlere Anadolu Rönesansı'nın, halk kültürünün ve köyün canlandırılmasının önderliğini yapmıştır...

Kaynakça:

- François Georgeon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, Çeviren Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara, Ocak 1986,*
Firdevs Gümüšoğlu, Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum, Toplumsal Dönüşüm Yayınları 1. Baskı, Mart 2005
Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Tarih ve Devrim Yayınevi, İkinci Baskı 1974
Niyazi Berkes, Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler, Kaynak Yayınları, Üçüncü Basım, Mart 2007,
Murat Yılmaz, Modernleşme ve Batıcılık, İletişim Yayınları, 3. Baskı 2004,
Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler, Kaynak Yayınları, Üçüncü Basım, Mart 2007,
Teori Dergisi, Ocak 2004, sayı 204

alperakcam@gmail.com Temmuz 2007